

## סיכום: ישראל והזעזועים האזוריים

### שלמה ברום וענת קורץ

בשנים הקרובות, כאשר ישראל תתמודד עם הצורך לקבל החלטות מדיניות ואסטרטגיות בנושאים המרכזיים של הביטחון הלאומי, היא תעשה זאת במציאות שמורכבותה עולה לאין שעור על מה שהורגלה לו בעשורים האחרונים. מורכבות זו היא תוצאה של הזעזועים הדרמטיים במזרח התיכון שזכו לכותרת "האביב הערבי", אשר התרחשו על רקע שני תהליכים שאפיינו את העשור האחרון – קריסת תהליך השלום הישראלי-ערבי והיחלשות מעצמת העל האמריקאית. שלושת ההתפתחויות האלה יחד, וכל אחת בפני עצמה, מאיימות לחולל משברים חדשים ולהקשות על פתרונם או להכביד על ניהולם של משברים מוכרים ומתמשכים.

ההתקוממויות העממיות נגד המשטרים הסמכותניים בעולם הערבי, ששטפו את המזרח התיכון מאז תחילת 2011, עדיין לא שככו והן ממשיכות להשפיע על כל המדינות במרחב, אם במידה רבה ואם במידה מוגבלת. שלושה משטרים הופלו, בטוניסיה, במצרים ובלוב. במדינות אחרות – תימן וסוריה – הקונפליקט החרף בין המתקוממים למשטר המאיים להפוך למלחמת אזרחים ממושכת. בבחריין המחאה דוכאה לעת עתה בכוח הזרוע ובסיוע מדינות מפרץ שכנות. במדינות האחרות נמשך הלחץ על המשטרים לאמץ רפורמות בשיטת המשטר. במדינה אחת, מרוקו, צפויים שינויים מקיפים, שיעניקו לשיטת המשטר מאפיינים של מונרכיה חוקתית. אפשר כי לאירועים אלו הייתה השפעה אפילו על הציבור הישראלי, והם הצטרפו ליתר הגורמים שהניעו את "מחאת האהלים" שהתפתחה ביולי 2011 נגד הסדר החברתי-כלכלי בישראל.

גם באותם המקומות שבהם הצליחה כביכול ה"מהפכה", עדיין לא ברור איזה שלטון ואולי איזו שיטה יחליפו את המשטר הישן: האם דמוקרטיה ליברלית בסגנון המערבי, על פי הדגם העומד במרכז התביעות של המפגינים שחוללו את האירועים

המהפכניים, או שמא יעלו "מנהיגים חזקים" חדשים, בתמיכת הצבא? ייתכן גם שיקרה מה שקרה במהפכות קודמות רבות, וחולשת המשטר לנוכח התקוממות תפתח פתח לתפיסת השלטון בידי כוחות שלא יזמו את המהומות, אך ראו בהן הזדמנות לקדם סדר יום משלהם. בעולם הערבי, סדר יום זה יהיה ככל הנראה אסלאמיסטי. ייתכן שתוצאת חוסר היציבות במדינות שונות תהיה עליית משטר שיהווה תערובת של אפשרויות מעין אלה שצוינו. בכל מקרה, המזרח התיכון צפוי לתקופה ארוכה של אי-יציבות. גם במקומות שנפלה בהם כביכול הכרעה – מצרים וטוניסיה – המעבר ממשטר סמכותני לדמוקרטיה לא יהיה פשוט וישיר. ממצב של היעדר תנועות פוליטיות ומפלגות מגובשות חוץ מהגופים האסלאמיים, עוברות החברות שהתחוללו בהן זעזועים למצב של ריבוי מפלגות ותנועות. בתנאים אלה רב הסיכוי שבחירות חופשיות, אם אכן תתקיימנה, לא יכריעו בין מפלגות גדולות והפרלמנטים שיתבססו על תוצאותיהן יורכבו משברי מפלגות. דינן של ממשלות קואליציה כאלה להתאפיין בחוסר יציבות. מכנה משותף למשטרים החדשים והישנים שיצליחו לשמור את מושכות השלטון בידיהם, הוא הכרה בצורך להטות קשב לקול העם כתנאי להישרדות. אפשר לראות באפקט זה של גל המהומות פן חיובי של העלאת מודעות לאחד מרכיבי היסוד של שלטון דמוקרטי. בה בעת, במציאות החברתית-כלכלית השוררת במדינות ערב, גלומה גם סכנה של היסחפות למדיניות פופוליסטית, שתבטא שאיפה לרצות את הציבור על ידי סיפוק רצונותיו המיידיים. צפוי כי הליכה בנתיב זה תקשה על ההתמודדות עם הבעיות הקיימות, שלמעשה הניעו את המחאה ההמונית, אשר מחייבות לעתים צעדי ריסון חריפים וצנע. הכישלון להתמודד עם בעיות אלה גם עלולה להגביר את המוטיבציה של הממשלות להטות את תשומת הלב של הציבור ל"אויבים" מבחוץ. התפתחויות בכיוון זה מסתמנות במציאות שבה ארצות הברית, מעצמת העל העיקרית, נחלשת ומפגינה קושי גובר להתמודד עם בעיותיה הפנימיות. כך גם רוב בעלות בריתה המערביות. מועמדות אחרות לתפקיד מעצמות על, סין למשל, מונחות על ידי ראית עולם אגוצנטרית, ולפיכך אין הן מוכנות לקבל על עצמן את האחריות לתפקיד "השוטר העולמי" או "המשקם העולמי". המשמעות הנגזרת מדינאמיקה גלובלית זו היא, שאין כיום בנמצא גורם חיצוני שיוכל לייצב את המצב במזרח התיכון ולסייע למדינות האזור להתגבר על המשבר החברתי-כלכלי החריף שביסוד "האביב הערבי" – אם באמצעות שימוש ב"מקל" הצבאי או ב"גזר" הכלכלי. לפיכך מדינות ערב תיאלצנה להתמודד בכוחות עצמן עם תהליך מעבר, שאת משכו וכיווני התפתחותו קשה לחזות. העולם המערבי יוכל אולי לסייע בהצהרות תמיכה, אך יתקשה לגבותן בסיוע ממשי. ביטויי תמיכה מוצהרים יוכלו לסייע לייצוב השלטון בטוניסיה,

הנחשבת מקרה קל יחסית להכלה משום שאוכלוסייתה קטנה, משכילה יחסית, ומצבה הכלכלי אינו גרוע. ואולם ספק אם עידוד שלא ילווה בסיוע של ממש יואיל לייצב את השלטון והמצב הפנימי במצרים, שבעיותיה החברתיות-כלכליות חריפות. גם יכולתה של התערבות צבאית חיצונית להכריע את גורל השלטון מוגבלת. ממשל קדאפי אכן נפל בסופו של מסלול ייסורים ארוך ורב נפגעים אולם לוב עדיין רחוקה מיציבות. הנחה שלפיה התערבות צבאית בסוריה עשויה להועיל להכלת המצב בה אינה מועמדת לבחינה מעשית משום אי-היכולת לגייס קואליציה בינלאומית לפעולה צבאית כדי להפיל את שלטון בשאר אל-אסד.

מצב דברים מורכב זה מצטייר בשעה שהיחסים בין ישראל לבין סביבתה הערבית בשפל המדרגה, בעיקר עקב מה שנראה כקריסה של תהליך השלום וכאשר התפיסה השלטת בעולם הערבי – וגם בזירה הבינלאומית – היא שמדיניותה "הסרבנית" של ישראל אחראית במידה מכרעת למבוי הסתום.

בשנתיים האחרונות נרשמה ביחסים בין ישראל לפלסטינים הידרדרות מהותית, בהשוואה ותוך התייחסות לפריצת הדרך של ראשית שנות התשעים – אז החל דיאלוג ישיר בין שני הצדדים, נחתמו ביניהם הסכמים, ונראה היה ששני הצדדים משתחררים מתפיסת הדינאמיקה ביניהם כ"משחק סכום אפס". ישראל והפלסטינים אינם מסוגלים כיום לקיים ביניהם דיאלוג ישיר בשל אי-אמון הדדי עמוק. מבחינת שניהם, ראיית היחסים כ"משחק סכום אפס" חזרה למשול בכיפה. ישראל והפלסטינים מעורבים במשחק תחרותי כשאת מדיניותם מנחה כוונה למנוע מהצד השני רווחים, גם אם בסופו של דבר ייגרם להם עצמם נזק רב. אף אחד משני הצדדים אינו מראה נכונות או יכולת לסייע לצד השני לחזור בו מעמדות נוקשות, שאינן מאפשרות את חידושו של הדיאלוג, על בסיס הערכה שהישג אפשרי של הצד השני משמעו הפסד בעבורו. וכך אין ישראל מסוגלת להציע לרשות הפלסטינית את המינימום הנדרש לה כדי לסייע לה לחזור בה מדרישות שהציבה כתנאי לחידוש המשא ומתן, קרי נכונות ישראלית עקרונית להסדר טריטוריאלי על בסיס קווי 1967 עם חילופי שטחים. הרשות הפלסטינית מצדה אינה מסוגלת להיענות לדרישתה של ממשלת ישראל להכיר בישראל כמדינת העם היהודי – צעד שיסייע לה לגשת למשא ומתן על בסיס קווי 1967. עקב כך נוצר מבוי סתום, ששני הצדדים אינם נשכרים ממנו. הרשות אינה יכולה להתקדם לקראת כינון מדינה פלסטינית, וישראל עצמה מתקדמת לקראת מצב שבו יקשה עליה יותר ויותר לממש את חזון המדינה היהודית והדמוקרטית. בתנאים אלה של חוסר אמון, ובטרם שינו שני הצדדים את גישתם כלפי סדר היום ותכליתה של הידברות ביניהם, ספק רב אם

חידוש המשא ומתן כתוצאה של לחץ בינלאומי כבד שיופעל עליהם, יוביל לגיבוש הבנות ולחתימה על הסכמים בני יישום.

נוכח חוסר התוחלת של תהליך המשא ומתן אמצו הפלסטינים אסטרטגיה של פנייה אל הקהילה הבינלאומית בבקשה להכרה בעצמאותם המדינית. עצרת האו"ם, האמורה לדון בבקשה הפלסטינית להכרה במדינת פלסטין, תתכנס בספטמבר 2011, ותאריך זה מסמן את מתארו של המשבר הבא בין הצדדים, בעוד הדרכים שבאמצעותן מבקשים הצדדים להתמודד עם משבר זה עלולות להחריף את תוצאותיו ואת השלכותיו לטווח הארוך.

ייתכן מאוד שהמשבר שעלול להתרחש על רקע האהדה הבינלאומית הנצברת לרעיון ההכרה במדינה פלסטינית, ימחיש היטב את הסינרגיה שבין שלושת התהליכים המשבריים שבסביבתה האסטרטגית של ישראל: קריסת תהליך השלום, היחלשות ארצות הברית ו"האביב הערבי". בינאום הסוגיה הפלסטינית כשלעצמו הוא תוצאה ישירה של אי היכולת לחדש את הדיאלוג הישראלי-פלסטיני ושל אי יכולתה של ארצות הברית לכפות את רצונה ולהשיב את שני הצדדים לשולחן המשא ומתן. השיח המדיני והציבורי בישראל על אודות הכרה של העצרת הכללית של האו"ם במדינה פלסטינית מתמקד במשמעויות המשפטיות האפשריות של התפתחות זו. החוששים מהאפשרות שהכרה במדינת פלסטין תעניק לפלסטינים זכות לתבוע את ישראל ואזרחים ישראלים בבית הדין הבינלאומי בהאג, מתנחמים בכך שרק הכרה של מועצת הביטחון תאפשר זאת, וכי בכוונת ארצות הברית להטיל ווטו על החלטה כזאת, אם תוגש להצבעה. ואולם הכרה במדינה פלסטינית בעצרת האו"ם, גם אם משמעותה תסתכם רשמית רק בשדרוג מעמדה של הנציגות הפלסטינית באו"ם, תדגיש את התהליך שבמסגרתו נדחקת ישראל לפינה פוליטית-דיפלומטית.

השלכותיו של "האביב הערבי" על מדיניותן האזורית של מדינות ערב, כשיתווספו לתהליך בידודה המואץ של ישראל בזירה הבינלאומית ולאי-יכולתה המוכחת של ארצות הברית להחיות את הדיאלוג הישראלי-פלסטיני בין היתר על שום אי יכולתה לשנות את גישתה של ממשלת ישראל ביחס לתנאי סף למשא ומתן, יציבו את ישראל בפני אתגרים חמורים מאלה שעומדים התמודדה בשנים האחרונות.

השפעת "האביב הערבי" לא פסחה גם על החברה הפלסטינית. חלקם של הצעירים בחברה הפלסטינית עולה בהרבה על חלקם בחברות מערביות. התהפוכות ותוצאותיהן הגבירו בקרב צעירים פלסטינים את האמונה, שבאותם אמצעים שבהם נקטו צעירים במדינות שכנות, ובעיקר בהפגנות לא-אלימות, יוכלו לממש את היעדים הפוליטיים המנחים אותם. תחושת העצמה זו, יחד עם התסכול שייווצר לאחר ההצבעה באו"ם

כאשר יתברר שגם הכרה בינלאומית במדינה פלסטינית לא יהיה בה די כדי לממש את חזון הריבונות, עלולים להתבטא בהפגנות המוניות ברחוב הפלסטיני, ובאורח בלתי נמנע – בחיכוך גובר עם ישראל. ניסיון העבר הישראלי-פלסטיני, וכן לקחי ההתקוממויות בעולם הערבי – במקומות שונים שם נתקלה ההתקוממות בהתנגדות קשה של המשטרים והתפתחו עימותים אלימים בין מפגינים לכוחות הביטחון – מלמדים שהדרך להתנגשות בין ישראל למפגינים פלסטיניים תהיה קצרה. הנתק בין ישראל לרשות הפלסטינית, וכן השפעתה המוגבלת של ארצות הברית על שני הצדדים, יקשו להכיל משברים שייווצרו על רקע זה ועל שיכוכם.

חסידיה של המדיניות החד-צדדית בישראל עשויים לראות בקריסת התהליך המדיני הזדמנות למימושן של אופציות חד-צדדיות, ובראשן קביעת גבולותיה של ישראל עם המדינה הפלסטינית בלא משא ומתן עם צד פלסטיני. ייתכן כי הצעה שהועלתה בישראל על ידי גורמי ימין להגיב על הפנייה הפלסטינית להכרה מטעם עצרת האו"ם בסיפוח שטחים היא הד לתפיסה זאת. אלא שספק רב אם ישראל תוכל לממש כוונה כזאת נוכח התנגדות וביקורת שהיא צפויה לעורר בזירה הבינלאומית.

גם היחלשות השפעתה של ארצות הברית במזרח התיכון, וכן השפעתה המוגבלת על ישראל כפי שבאה לידי ביטוי באי-יכולתו של הממשל להניע את ממשלת ישראל לשנות את מדיניותה בסוגיית חידוש הדיאלוג עם הרשות הפלסטינית, אינה יוצרת לישראל הזדמנויות. נהפוך הוא. שיפור ביחסי ישראל עם רוסיה ועם מדינות בדרום אמריקה או עם סין לא יפצה את ישראל על מה שיאבד לה אם יורעו יחסיה עם ארצות הברית. גם אם עלייתם של כוחות אלו תהיה חשובה לישראל בטווח הארוך, הרי בטווח הקצר והבינוני לא יוכל אף אחד מאלה להעניק לה את התמיכה האסטרטגית שארצות הברית מעניקה לה בכל התחומים. יתרה מזאת, דברים הנאמרים על כוונה של ישראל לבחון לה בעלות-ברית חלופיות רק תורמים להחרפת המשבר ביחסים בין ממשלת ישראל לממשל הנשיא אובמה – משבר העלול להתבטא בפגיעה באינטרסים מרכזיים של ישראל אם יימשך, ובייחוד אם ייבחר אובמה לתקופת כהונה שנייה.

ועם זאת, לעומת המבוי המדיני הסתום בדיאלוג הישראלי-פלסטיני ולקשיים שהתעוררו ביחסים בין ממשלת ישראל לממשל אובמה, שהם רוויי סיכונים וסיכונים בלבד, ב"אביב הערבי" גלומים נוסף על הסיכונים גם שינויים, שישראל תוכל להפכם להזדמנויות בעבורה. האירועים הפנימיים במדינות ערב ושינויי המשטרים עשויים להשפיע על מדיניות הפנים במדינות ערב, וכן להניע שינויים במדיניות החוץ שלהן ולחולל שינויים במערכות יחסים ביניהן. כך למשל, אם ייפול משטר אסד בסוריה ויוחלף במשטר בראשות הרוב הסוני, אשר נוטר טינה לאיראן וחזבאללה בשל תמיכתם

במשטר אסד, עשויה להשתנות האוריינטציה המדינית של סוריה, ועשוי להתפורר במידה רבה הציר המונהג על ידי איראן. כן מזמנות התהפוכות לטורקיה הזדמנות לקדם את מעמדה האזורי ואת שיטת המשטר בה כמודל לחיקוי, שכן הדגם הטורקי של שינוי דמוקרטי והתמקדות בצרכים החברתיים-כלכליים של הציבור מתאים לתפיסת העולם של מחוללי ההתקוממויות בעולם הערבי יותר מדרך ההתנגדות וההתרסה שאיראן מייצגת. למרות החיכוך בינה לממשלה הנוכחית של טורקיה, עשויה ישראל להפיק בעיקר יתרונות מאימוץ המודל הטורקי בעולם הערבי.

גם יציאתן של מדינות ערב מהקיפאון והניוון שאפיינו אותן בעשורים האחרונים עשויה לתרום לכינון מזרח תיכון שיאופיין באיזון בין כוחות פוליטיים שונים ובמענה לצרכי הכלל, תוך צמצום החלל הריק שבין המשטר לציבור, שאותו שואפים גורמים רדיקליים לנצל. ההתגברות הניכרת והמהירה בהשפעתה האזורית של איראן באותם עשורים הייתה תוצאה של אותו חלל ריק, שיצרו החידלון והשקיעה של המשטרים הערביים, ולא של עוצמתה של איראן – אף מדינה זו אינה נעדרת חולשות ניכרות. יש להניח, שמזרח תיכון שיתאפיין בהנהגה אנרגטית של מצרים, שתהיה גם גורם מאזן לאיראן ולטורקיה, יהיה נוח יותר לישראל ממזרח תיכון שגורם הכוח הדומיננטי העולה בו הוא איראן. שינוי אחר המתהווה לנגד עינינו בעקבות הסערה בעולם הערבי הוא התעוררותה של ערב הסעודית. לאחר שהמרי בבחריין המחיש את התקרבות הסכנה אליה, גילתה ערב הסעודית נחישות לנקוט מדיניות פרואקטיבית מול גורמים המאיימים על האינטרסים שלה, ובראשם איראן.

יכולתה של ישראל לתמרן בתוך המזרח התיכון המשתנה במהירות ולהתמודד עם המשברים הצפויים לה, תלויה במידה מכרעת ביכולתה לשנות מהותית קווי יסוד במדיניותה בכמה נושאים מרכזיים, ובראשם האתגר האיראני והאתגר הפלסטיני.

אירועי "האביב הערבי" הוכיחו כי בניגוד לנטייה שרווחה במערכת הפוליטית בישראל לייחס לאיראן אחראיות לחלק ניכר מההתפתחויות במזרח התיכון המשפיעות על ישראל – השפעה שאך תתעצם כשתשיג איראן יכולת גרעינית צבאית – יכולתה של איראן לכוון התרחשויות במזרח התיכון הערבי מוגבלת למדי. גם איראן תיאלץ להתמודד עם הזעזועים שהתחוללו באזור ולפעול למיתון הסיכונים לאינטרסים שלה הכרוכים בהם. יתר על כן, איראן היא שחקן אחד מני רבים באזור. לכן יש מקום לתהות, האם להתגרענותה, גם אם תושלם תכנית הגרעין שאותה היא מקדמת בנחישות, אכן תהיה השפעה קריטית על המציאות האסטרטגית במזרח התיכון. יתר על כן, סביר כי היכולת הגרעינית של ישראל והשאיפה של מדינות ערב ובראשן מצרים לעקר אותה על ידי התקדמות למימוש החזון של מזרח תיכון חופשי מנשק

השמדה המונית ימשיכו לשחק תפקיד חשוב במדיניותן של מדינות כמו מצרים כלפי ישראל. הביטוי העיקרי לכך יהיה המשך המאמצים לכנס את הוועידה בנושא כינון אזור חופשי מנשק השמדה המונית במזרח התיכון, אשר אמורה להתכנס ב-2012, לפי סיכום ועידת הסקר של ה-NPT. מנגד, אם תשכיל ישראל להכיר בשינויים שחלו במזרח התיכון ותתחשב בהם במסגרת חשיבה מחודשת על מדיניותה כלפי סביבתה המיידית והרחוקה יותר באזור, ייתכן שתוכל לנטרל מידה לא מבוטלת של האיום האיראני הנשקף לה: בין היתר, פעולה נחרצת מצד ישראל להחייאת תהליך השלום האזורי תסייע לשליטים ערביים להסיר מסדר היום הציבורי במדינותיהם את הסוגיה הישראלית-פלסטינית, ולשפר את היחסים עם ישראל.

האתגר הפלסטיני נובע בין היתר מן החתירה הישראלית להרחבת גבולה המדיני על יסוד מחשבה שכך ימצא מענה לאינטרס אסטרטגי מהותי. גם אם יש ערך צבאי לשטחים ולעומק אסטרטגי, במציאות הגיאוגרפית של ישראל מרכיב העומק האסטרטגי מוגבל בכל מקרה – רקטות המשוגרות לשטח ישראל בידי חזבאללה וחמאס מעידות כי למרות טווחן הקצר, הן מגיעות כמעט לכל מטרה בישראל. לעומת זאת, האתגר המרכזי הניצב בפני ישראל הוא ביסוס מקומה באזור, שהוא בעיקרו ערבי ומוסלמי, תוך שימור האהדה כלפיה והתמיכה בה מצד הקהילה הבינלאומית. תמיכה זו היא ערובה חיונית לקיומה ולשגשוגה של ישראל. אבל כל עוד הסכסוך עם הפלסטינים רוחש ואף מאיים להסלים בעקבות דיון בעצרת האו"ם בדבר הכרה במדינה פלסטינית, לא תוכל ישראל לקדם מערכות יחסים אמינות ויציבות עם מדינות ערב. באווירה הנוכחית, גם מדינות ערב החפצות בשיתוף פעולה אסטרטגי – מדיני, צבאי וכלכלי – עם ישראל, אינן יכולות לממש את כוונתן.

אחד מכיווני החשיבה שהתפתחו בישראל בעקבות ההתפתחויות הדרמטיות בעולם הערבי הייתה התפיסה שלפיה בשנים הקרובות יהיו מדינות העולם הערבי עסוקות בענייניהן הפנימיים, ולפיכך לא יתפנו לעסוק ביחסי העולם הערבי וישראל. ואולם ספק אם להערכה זו יש יסוד מוצק. המרידות בעולם הערבי נבעו בין היתר מתחושת ההשפלה העמוקה של ההמונים הערביים. אמנם, התחושה הזאת הייתה במידה רבה תוצאה של אופי המשטרים הערביים והמצב חברתי-כלכלי במרחב הערבי, אבל גם מערכת היחסים של העולם הערבי עם העולם החיצוני מילאה תפקיד חשוב בליבו המחאה. יחסו של המערב לעולם הערבי לאורך שנים הזין את תחושת הקיפוח, ובהקשר זה נודע ליחסי הקרבה בין ישראל לעולם המערבי תפקיד מרכזי. צורך מוגבר של ממשלות ערביות להטות קשב לקול העם יגביר בשורותיהן מוטיבציה לעסוק בנושאי ישראל-ערב, בדגש על הסוגיה הישראלית-פלסטינית. אין תמה, אפוא, שאחד המהלכים

הראשונים שנקטה הממשלה המצרית החדשה היה מאמץ מרוכז לגבש הסכם פיוס בין פת"ח וחמאס, ולא היה זה מקרה שדווקא ב־2011 לבשו אירועי הנכבה (אסון 1948) והנכסה (תבוסת 1967) בעולם הערבי גוון חריף מבעבר, וכללו ניסיונות של מפגינים לחצות את גבולותיה של ישראל.

ישראל עלולה להפוך מוקד לזעמם של המונים ברחוב הערבי בעקבות אירועים כמו הסלמה באלימות הישראלית-פלסטינית בזירת עזה, ובוודאי אם יתפתחו בגדה המערבית עימותים נרחבים ואלימים לאחר הצבעה בעצרת האו"ם על הכרה במדינה פלסטינית. אפשר שהתפתחויות בכיוון זה יתורגמו גם להחמרת הסיכונים הביטחוניים בגבולות האחרים של ישראל, וכל זאת על רקע התנכרות בינלאומית גוברת למדיניותה של ישראל. את מגמת ההידרדרות ביחסיה עם הפלסטינים ובמעמדה בקהילה הבינלאומית תתקשה ישראל לבלום אלא אם תנקוט יוזמה לחולל פריצת דרך של ממש בתהליך המדיני.